

Rapport 2009:24 R

Att fånga bildning

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

Att fånga bildning

Utgiven av Högskoleverket 2009

Högskoleverkets rapportserie 2009:24 R

ISSN 1400-948X

Innehåll: Högskoleverket, analysavdelningen, **Per Gunnar Rosengren**

Omslagsbild: Namn

Omslagsbild: Namn

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryck: Rydheims Tryckeri AB, Jönköping, september 2009

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Syfte och hypotes	8
Disposition	9
Bildningsbegreppets innehåll	11
Bildningstanken	11
Bildning och kanon	12
Skriftserien om bildning	15
Hur förena bildning med utbildning?	17
Vad säger författningarna om bildning i den högre utbildningen?	20
Utgångspunkter för en definition	22
Definition	23
Förstudie om bildningsbegreppets användning	27
Val och urval	27
Bildningsbegreppet vid tre utbildningar	29
Används bildningsbegreppet?	33

Sammanfattning

Den här rapporten syftar till att kartlägga bildningsbegreppets användning inom svensk högre utbildning. För att genomföra en sådan undersökning har en stipulativ definition av bildningsbegreppet skapats och tre yrkesutbildningar valts ut, nämligen lärarutbildning, läkarutbildning och juristutbildning. Vid dessa utbildningar har intervjuer genomförts med lärare och studenter. Examensbeskrivningarna för utbildningarna samt utbildningsplaner och kursplaner har även studerats.

Den stipulativa definition som har använts i intervjuerna är att bildning är ett perspektiv på kunskap, där medvetande om de värderingar som kunskapen bygger på och dess innehåll går hand i hand. Det handlar om fördjupad kunskap som integreras med den som lär sig och dennes värdesystem. För att utbildningen ska präglas av bildning måste den dessutom förmedlas i en kontext som präglas av kritiskt tänkande, reflektion, etik och kommunikation. Ett utvecklande av studentens förmåga att göra självständiga omdömen inom sitt område blir centralt.

För att nå fram till denna definition inleds rapporten med en bred sammanställning av mycket av vad Högskoleverket har skrivit om bildning sedan 2001 då bildningsprojektet startades. Även forskares och andras syn på begreppet ingår i sammanställningen.

Denna förstudie har visat att bildningsbegreppet i sig inte används i utbildningarna, men att det finns perspektiv och inslag som är möjliga att härleda till en bildningsambition eller som är gemensamma med en sådan. Däremot finns det rikligt med mål i examensbeskrivningarna och i utbildningarnas planer som speglar centrala delar i bildningsbegreppet, t.ex. kritiskt tänkande, reflektion och kommunikationsförmåga. Lärarna är i allmänhet mycket medvetna om bildningsbegreppet medan studenterna inte alltid är det eller inte uppfattar begreppet som relevant. Lärarutbildningen är den utbildning av de tre undersökta där begreppet tycks spela störst roll. Ett problem med studien är att det inte går att avgränsa bildning på ett sådant sätt att det går att säga att bildning är skälet till dessa inslag. Begreppets långa tradition talar för att så ändå är fallet.

Inledning

Högskoleverket har arbetat med bildning som en viktig dimension i den högre utbildningen sedan 2001. Bildning¹ har inte getts någon närmare definition, eftersom man har ansett att man inte velat begränsa det eller beröva det sin mångfald. Begreppets många innebörder har också inneburit att det har varit svårt att ge det en precis definition.

Den förra universitetskanslern Sigbrit Franke ansåg att högskolestudierna inte bara ska leda till kunskaper inom ett avgränsat område utan också bidra till en personlig utveckling. Anders Flodström, den nuvarande universitetskanslern, menar att kunskap och bildning är viktiga förutsättningar för att kunna sätta in frågor i ett sammanhang och för att se konsekvenser, så att man kan angripa dagens och morgondagens problem. Inom den högre utbildningen har begreppet en lång tradition, men trots det används begreppet sällan explicit i texter från statsmakterna eller från lärosätena.

Bildning får ofta representera en förmåga att anknyta kunskap och utbildning till samtiden och till samhällets utveckling i en bred mening. Det har på så sätt utgjort en motvikt till den fragmentisering som den snabba utvecklingen mot en ökad specialisering har inneburit. Bildning har då använts för att beskriva förmågan att koppla samman olika ämnesområden. Bildning används även för att beskriva djup kunskap om litteratur, konst och humaniora i en vid mening. I von Humboldts utbildningsväsende kunde studier i matematik, språk och historia tillsammans utgöra en bildningsgång. Högskoleverket har emellertid uppfattat att en sådan bildningsgång är för snäv och har menat att alla ämnen kan bidra till bildning. Inte heller har verket ansett att bildning kunnat avgränsas till humaniora.

Det finns alltså många svårigheter med att ge begreppet en precis definition som omfattar alla dess aspekter och som kan accepteras av alla. Emellertid finns en slags definition av begreppet i Sven-Eric Liedmans artikel om bildning i Nationalencyklopedin. Han skriver där: ”Medan utbildningens mål är en bestämd och begränsad yrkeskompetens, syftar bildning till en omvandling av hela människan. Utbildningen har enbart sina yttre måttstockar, under det att bildning alltid måste sättas i samband med enskilda individer eller grupper och deras särskilda förutsättningar och önskemål”.

---

1. Ordet bildning är sväröversatt. Bildning från tyskans *Bildung* men det används i tyskan både i betydelsen utbildning och bildning. På franska finns begreppet *formation* som vanligen betyder utbildning men som även har betydelsen bildning. Bildning har inte heller några direkta motsvarigheter på engelska. På brittisk engelska talar man ofta om *general education* eller helt enkelt om *education*. På amerikansk engelska finns *liberal education* eller *liberal arts*, som även avser en särskild utbildningsmodell. Bägge begreppen har lånats till brittisk engelska. För att undkomma språkproblemet använder en del forskare, t.ex. Lars Lövlie, helt enkelt det tyska ordet *Bildung* i en engelsk text.

Det är en definition som markerar skillnaden mellan utbildning och bildning men som inte närmare definierar innehållet i bildande inslag i en utbildning, eller andra villkor för utbildning som har betydelse för bildning. Det finns därför ett behov av kartlägga om bildning kan särskiljas från utbildning. På ett liknande sätt finns det ett behov av att försöka klarlägga vilken roll som begreppet spelar idag i högskolan.

Det är rimligt att Högskoleverkets bildningsprojekt tar sig an frågan om begreppet kan definieras närmare. I den här rapporten kommer i första hand möjligheterna att finna en stipulativ definition – snarare än en allmängiltig definition – undersökas så att begreppets användning kan kartläggas. Med hjälp av denna definition syftar denna rapport till att undersöka om bildning är ett levande begrepp som har betydelse för den högre utbildningen idag.

Syfte och hypotes

Syftet med studien är alltså att kartlägga vilken roll bildningsbegreppet spelar i praktiken, dvs. i den högre utbildningens planering och genomförande. För att göra en sådan undersökning måste bildningsbegreppet definieras så att intervjuer och dokumentstudier kan genomföras med någorlunda precision. Det finns emellertid ingen färdig definition av begreppet som kan användas för detta och Liedmans definition (ovan) är inte tillräcklig precis för detta.

Svårigheterna är många med att komma fram till en definition. Bildningsbegreppet måste få behålla den mångtydighet som förknippas med det, t.ex. att det finns en frihet inom utbildningen för lärandestilar, kursval och val av perspektiv. Finns bildning med som ett delmål eller syfte i utbildningarnas uttalade (dvs. formella) mål eller som outtalade eller underförstådda delmål i lärarnas föreställningar om utbildningens mål, t.ex. deras tankar om hur utbildningen ska förbereda studenterna för en yrkespraktik? Kort sagt, används bildningsbegreppet och är det ett perspektiv som är viktigt för utbildningarnas mål samt deras genomförande och organisation?

Hypotesen för denna studie är att bildningsbegreppet sällan förekommer explicit i examensbeskrivningar, utbildningsplaner och kursplaner eller andra måldokument, men att det finns bildningsmål för en rad utbildningar. Om dessa mål kan medvetandegöras och integreras i examensbeskrivningar och utbildningsplaner skulle dessa inslag kanske kunna genomföras på ett mer systematiskt sätt. Bildning skulle då kunna spela en roll i utvecklingen av den högre utbildningen och dess måldokument. Om begreppet inte används eller inte fyller någon funktion är det kanske dags att lyfta ut det ur diskussionen. För att kunna genomföra studien måste vi först definiera begreppet.

En sådan studie kan uppfattas som att Högskoleverket utövar en otillbörlig styrning av utbildningarna genom att definiera begreppet. Avsikten med studien är inte att normera kring bildningsbegreppet. Det är istället i första hand lärosätena som ska definiera vad bildning är och om det är tillämpligt på deras utbildning och verksamhet. Detta måste vägas mot att Högskoleverket inte

kan vara trovärdigt i sitt arbete med bildning om verket aldrig kan ringa in begreppet. I det följande ska därför några möjligheter till en definition undersökas. Denna definition blir stipulativ, dvs. den är endast giltig i detta sammanhang. Om den fungerar bör den givetvis prövas i ett större sammanhang.

Disposition

Den här rapporten har delats in i två delar. I den första delen försöker vi finna en definition av bildningsbegreppet. Den refererar för övrigt mycket av det arbete som Högskoleverket tillsammans med referensgruppen för bildning tagit fram om begreppet sedan 2001. I den andra delen presenteras pilotstudien som är en studie om begreppets betydelse i några högskoleutbildningar. Delarna kan läsas var för sig, men är förbundna genom den använda definitionen och genom försöket att tydligt koppla samman utbildning och bildning.

Bildningsbegreppets innehåll

Bildningstanken

För att nå fram till en definition måste vi först försöka ringa in begreppets kärna. En utgångspunkt är det antika Grekland och begreppet *paideia*. Paideia innefattade en allsidig utveckling av människans intellektuella, konstnärliga och fysiska kapacitet². Ibland kunde tonvikten läggas mer vid den intellektuella utvecklingen, ibland mer vid den fysiska. Det fanns dock ett krav på universalitet med det överordnade målet att frambringa den fria, harmoniske medborgaren, som kunde delta i det offentliga livet.

En annan utgångspunkt är Tyskland i slutet av 1700-talet och 1800-talets första decennier. Wilhelm von Humboldt arbetade under 1800-talet med att reformera det preussiska utbildningsväsendet från grunden och kronan i hans verk skulle vara den högre utbildningen där undervisning och forskning var nära förbundna och där studenterna skulle få klart för sig att deras kunskapsutveckling³ var gränslös. I gymnasiet var det den formella bildningen som stod i centrum och det var framförallt tre ämnesblock som var väsentliga för Humboldt: språk, matematik och historia. Till en början krävdes en lärares fasta ledning, men efter hand kunde studenten få mer och mer fritt utrymme. På universitetet skulle mycket stor frihet råda. Utbildningen skulle inte tyngas av en själlös inläring av stora kunskapsmassor utan studentens förståelse av de bärande tankarna skulle stå i centrum. Det var mer väsentligt att den blivande ämbetsmannen förstod andan i lagarna – deras *Geist* – än kunde deras bokstav.

För Humboldt bestod bildningen i att människan utvecklades till en hel individ, en människa, men också att människan utvecklades mot humanitetens ideal. Detta ideal innefattade en allsidig utveckling med antiken som förebild.

Två begrepp var väsentliga i det Humboldtska universitetet: *Lehrfreiheit* och *Lernfreiheit*. Det förra var lärarnas frihet att söka kunskap och undervisa, vilken motsvarades av den senare, alltså studenternas rätt att välja ämne och seminarier. Dessa två begrepp har till stor del blivit centrala även i det moderna universitetet, men framförallt har de levt vidare genom att forskningens närhet till undervisning och friheten för studenterna att välja kurser och för lärarna att välja undervisningsstoff starkt betonas. Central är också högskolelagens formulering om forskningens frihet.

Bernt Gustavsson poängterar i sin bok *Bildning i vår tid*, att begreppet måste vara aktuellt för att vara meningsfullt. Varje tid måste därför ”erövra” begreppet för sina syften. Om begreppet får samma innebörd som det hade

---

2. Ur Nationalencyklopedin.

3. Liedman, Sven-Eric, Stenarna i själen. Form och materia från antiken till idag, Bonniers 2006 s. 511.

på 1800-talet stelnar det och blir oanvändbart för oss. För Gustavsson är inte antikens ideal mest relevant. Han ser spänningen mellan frihet och förebild som central i bildningsbegreppet⁴. Han menar att man kan urskilja tre definitioner av bildningsbegreppet.

Den första är vad han kallar den klassiska versionen av bildningsbegreppet som handlar om sökande efter kunskap, det vill säga en fri process där lust och intresse står i centrum. Bildningsbegreppet handlar här om en allsidig mänsklig utveckling där kunskapen införlivas i och påverkar den lärandes värderingssystem. Enligt detta synsätt innebär bildning att människan utvecklas till sin fulla potential.

Den andra definitionen är ett pedagogiskt ideal som handlar om en utveckling som börjar i det bekanta och går vidare mot det obekanta. Denna spänning finns också i bildningsbegreppet mellan förebild och efterliknelse, till exempel mellan lärare och student. I detta spänningsfält skapas en utveckling, framförallt hos den som lär sig eller dans till större kunskap och självinsikt.

Gustavsson pekar också på en tredje variant, som står att finna i den amerikanska liberal arts-traditionen, där en allsidig intellektuell träning står i centrum, snarare än en utbildning mot en professionell eller ämnesmässig identitet.

Liedman⁵ menar att bildningen måste berövas den snävhet som finns i begreppet idag. Bildning kan inte reserveras för de humanistiska ämnena. Han menar också att bildningsprocessen inte ska vara begränsad till en viss del i livet, utan att det måste vara ett livslångt projekt. Bildningsprocessen måste också ha en viss grad av frihet men friheten kan inte vara total. Alla måste till exempel lära sig att skriva, läsa och räkna. Bildning får inte resultera i att man tillägnar sig ett färdigstöpt stoff, då stagnerar bildningens idé. Slutligen är bildningens väg både individuell och kollektiv. I diskussioner med andra utvecklas kunskapen, men för att ha något att förmedla måste det gemensamma också föregås av individuella studier.

Bildning och kanon

Diskussionen om bildningsbegreppet kretsar ofta kring en föreställning att viss kunskap måste vara gemensam för alla, eller att det ska finnas en allmän bildning. Det kan handla om att man anser att alla i ett samhälle eller i en nation bör ha vissa gemensamma referenspunkter eller att man anser att alla bör ha läst vissa romaner eller känna till vissa begrepp inom matematiken. Särskilt när det gäller litteratur har det funnits många tankar om att upprätta en s.k. kanon⁶. Flera försök har gjorts att etablera en litterär kanon men det mest kända är nog Harold Blooms kanon i boken *The Closing of the American*

---

4. Gustavsson, Bernt, red., Bildningens förvandlingar, 2007.

5. Liedman, Sven-Eric, Ett oändligt äventyr. Om människans kunskaper, Bonniers 2001.

6. Ett normerande dokument över de viktigaste verken.

*Mind*⁷. Bloom upprättade där en lista över de viktigaste verken för den västerländska civilisationen.

En annan kanon presenterades våren 2006 av den danska kulturministern Brian Mikkelsen. Denna danska kanon innehöll de viktigaste verken inom åtta olika områden: arkitektur, musik, litteratur, barnkultur, scenkonst, bildkonst, film och konsthantverk. Den presenterades som en motvikt till skräpkulturen och som en möjlighet att diskutera kultur och vad som egentligen är centralt inom olika ämnesområden. Den danska kanon skulle bidra till att diskussionen om kulturen hålls levande, att medborgarna lätt kan få kännedom om centrala verk i den danska kulturen samt att ge insikter om kulturella rötter och vad som utmärker Danmark.

En svensk litterär kanon

Under den svenska valrörelsen 2006 föreslog Cecilia Wikström (FP) att Sverige också skulle utarbeta en kanon, främst som en hjälp till nya svenskar att förstå Sverige. En kanon skulle synliggöra kulturella koder menade hon och Folkpartiet, och därmed underlätta integration. Horace Engdahl – Svenska Akademiens ständige sekreterare – välkomnade också ett uppdrag till Svenska Akademien från regeringen att utarbeta en svensk kanon eftersom han menade att kanondebatten skulle bidra till en vitamininjektion i den svenska litteraturredebatten. Hans utgångspunkt förefaller dock ha varit en annan. Det handlar snarare om ett litteraturvetenskapligt projekt än integration.

En rad kritiska röster höjdes mot en svensk kanon. Stefan Jonsson skrev bl.a. en artikel i DN där han ifrågasatte nyttan av en sådan kanon ur ett integrationsperspektiv. Stefan Jonsson menade att en sådan knappast leder till arbete eller integration, utan snarare förstärker utanförskapet för dem som inte kan relatera till verken i den.

Ett exempel på detta kan vara t.ex. Mobergs utvandrarsvit i en kanon. Romanerna ger insikter för den som aldrig utvandrat men knappast för invandrare till Sverige. Det är rimligt att tänka sig att invandrarna till Sverige är väl bekanta med Kristinas inställning, dvs. att hon inte lär sig det nya språket men vill ge vad hon kan till det nya landet. Hon planterar sin astrakan i den nya jorden. Mobergs böcker är tveklöst god litteratur, men är det exempel på verk som kan bidra till integration? Jonssons exempel tydliggör istället att en kanon kan leda till utanförskap, genom att verken i den inte förmår nå dem som är målgrupp. Kritiken av kanon bygger på att den på detta sätt exkluderar dem som inte har sådana kunskaper och att endast en viss typ av kunskap kan ingå i den. Kanon får ofta ett drag av "finkultur" och tycks därigenom utestänga t.ex. ungdomskultur och samtida kulturyttringar. Den blir därför tillbakablickande.

Ebba Witt-Brattström argumenterade mot Stefan Jonsson, men ur ett litteraturvetenskapligt perspektiv. Hon menade att även om flera verk i svensk

---

7. Bloom, Harold, *The Closing of the American Mind. How Higher Education Has Failed Democracy and Impoverished the Souls of Today's Students.*

litteraturhistoria saknar t.ex. mångfaldsperspektiv, betyder inte det att de är oviktiga utan att de tar upp andra aspekter än integration eller genus. Martinssons *Mor gifter sig* är t.ex. inte mindre aktuell bara för att den saknar mångfaldsperspektiv. Hon menar att istället finns det verk i litteraturen som bör läsas av alla och diskuteras. En kanon kan bidra till detta i en tid när klassikerna får allt mindre relevans och hon menade att kanon framförallt är viktig i skolan där man läser om litteratur snarare än faktiska verk. Förslaget om en svensk litterär kanon har dock inte genomförts.

En klassisk kanon

Inom de flesta ämnen finns en underförstådd kanon för vad som ska ingå och i vilken ordning vissa moment ska läras ut. För många är det trots allt så att det är otänkbart att inte undervisa i mikroekonomisk teori inom nationalekonomins grundkurs, eller att utesluta fonetik ur språkstudier.

Thomas Karlsruhn⁸ hävdar att det är nästan omöjligt att undvika klassikerna i något ämne. Överallt finns referenser till Platon, Aristoteles, Newton, Bremer och andra vetenskapsmän och författare genom seklerna. Men faran med en kanon uppstår om den tillåts bli statisk och inte förändras i takt med tiden.

Högskoleverkets referensgrupp för bildning har i sin diskussion om bildning pekat på de stora svårigheterna med att etablera en kanon. En kanon måste ständigt revideras och skulle förmodligen få ett sådant omfång att den skulle bli mycket svår att överblicka. Gruppens inställning har istället varit att det blir ett omöjligt projekt på grund av omfattningen och att alla ämnen har något att bidra med till bildningen. Ett exempel på detta är ämnena som behandlas i Högskoleverkets skriftserie om bildning, där otraditionella bildningsämnen som fysik, teknologi och ekonomi ingår. Det är knappast möjligt att etablera en aktuell kanon för alla ämnen med tanke på expansionen av mänsklighetens samlade verksamhet inom vetenskap och konst. Risken finns istället att utvecklingstakten gör att en sådan kanon snabbt ”stelnar” till något som blir föråldrat och därmed ointressant.

Omdöme och värderingsförmåga

Ett viktigt inslag i bildningsbegreppet är förmågan att utveckla värderingsförmåga och omdöme. Detta brukar betonas i den hermeneutiska bildningstraditionen, men går egentligen tillbaka på det aristoteliska kunskapsbegreppet och särskilt på begreppet *fronesis* som ofta översätts med praktisk klokskap. I det aristoteliska kunskapsbegreppet finns tre slags kunskap: *techne*, *episteme* och *fronesis* och det är det sistnämnda som skulle kunna vara vägledande för en sådan koppling till bildning. Aristoteles skiljde mellan den tekniska kunskapsformen *techne*, som rör framställning, produktion och skapande i vid mening och kan användas för beteckningen kunskap som medel. Den stringenta eller vetenskapliga kunskapsformen *episteme*, som var skild från handlingen, och

---

8. Karlsruhn, Thomas, Kanon och kritik. En debatt och några eftertankar, *Psykoanalytisk tidskrift* 2007:18–19.

klokhets och eftertankens dygd, fronesis, som var motiverad utifrån sig själv. Fronesis rör även det mellanmänskliga och det sociala.

Episteme motsvarar den vanligaste formen av teoretisk kunskap, dvs. den som kan förvärfvas genom läsning. Det är också den kunskap som enklast kan överföras mellan lärare och elev. Techne kan jämföras med färdighet eller förmåga, t.ex. förmågan att cykla. Den förmågan kan man lära sig genom att efterlikna en mästare eller imitera. Techne har en stark tradition inom ingenjörutbildningar, t.ex. genom laboratorieövningar. Fronesis är däremot förmågan att förstå och tolka situationen samt bestämma sig för hur man ska agera. Begreppet är en viktig utgångspunkt för en hermeneutisk bildningstradition.

Skriftserien om bildning

Bildningsbegreppets innebörd har bland annat bearbetats i Högskoleverkets skriftserie om bildning, där flera olika författare belyst begreppet ur sitt ämnes perspektiv. Två teman återkommer som skäl till att diskutera bildning och bildningsbegreppet. Det ena är att det är nödvändigt med vissa kunskaper – ibland ganska avancerade – för att man ska kunna fungera som medborgare och hantera komplexa problem. Det kan kallas medborgarperspektivet och bygger på en idé om att innevånarna bör ha vissa gemensamma kunskapsområden för att de ska kunna delta i en demokratisk process. Det andra är att en utbildning inte enbart får syfta till att bibringa snäva kunskaper, utan att kunskapen ska inhämtas i en kontext som t.ex. inrymmer andra människor och oförutsägbara krav. För att någon ska kunna skapa anpassade lösningar i en föränderlig kontext, krävs förmåga till variation eller en repertoar liksom ett personligt omdöme och integritet – särskilt när inga givna lösningar finns. I detta andra perspektiv blir bildning en fråga om etik och omdöme, men också kreativitet.

Maria Hammarén skriver i *Bildning och skrivande* att i centrum för bildningsbegreppet står förmågan att utveckla referenspunkter ”utanför mig själv, utanför min egen krets och mina erfarenheter – att vidga min föreställningsförmåga”. Gunnar Sundgren skriver i *Bildning och pedagogik* att begreppet betecknar en process, något pågående och oavslutat. Det är strävan att i samspel med andra människor och den fysiska miljön uppnå kontroll över sig själv och omvärlden, och viljan att skapa sammanhang och mening. Bo Göranson skriver i *Bildning och teknologi*: ”Att bilda sig är att utveckla ett kritiskt reflekterande förhållningsätt som ser till både möjligheter och gränser i en komplex framtid”. För Göranson är omdömet betydelsefullt och en central del i bildningsbegreppet. Med det menas förmågan att självständigt kunna fälla omdömen, med hjälp av förnuftet. Bildning blir här liktydigt med upplysningsprojektet.

Alexandra Coelho Ahndoril beskriver bildning i *Bildning och teater* som en livslång följeslagare och som en dörröppnare till olika utbildningar: ”Bildningen är svårfångad, svårdefinierad, komplex och ändå fullständigt oum-

bärlig. För utan bildning skulle varje specifik kunskap förbli isolerad, varje utbildning tillsluten och oanvändbar.” Carlson och Olsson lämnar ingen bildningsdefinition i *Bildning och ekonomi*, men talar om behovet av djupa och breda kunskaper och särskilt av behovet av att sätta ekonomiska problem i ett större sammanhang.

Björn Skogar påminner i *Bildning och religion* om de idealistiska utgångspunkterna för bildningsbegreppet hos t.ex. Fichte och Schleiermacher. Han knyter även an till Gadamer och hermeneutiken men menar att religion bör vara ett bildningsämne eftersom det handlar om ett medmänskligt ansvar och förhållandet mellan det egna och det främmande.

Lars Mouwitz anger inte någon definition av bildning i *Bildning och matematik*, men däremot beskriver han tre obehag som kan uppstå när utbildningssystem skapas. Det första obehaget har att göra med den höga takten i samhällets utveckling som gör det svårt att skapa en utbildning som inte snabbt blir föråldrad. Det andra obehaget har att göra med hur de som genomgår en utbildning förändras. Är det rimligt att en person som genomgår en utbildning förvandlas till ett instrument för andra eller är det viktigt att också utvecklas brett och allsidigt, att växa som människa under utbildningen? Det tredje obehaget har att göra med de trådar som väver samman människor och ett samhälle. Kan allting vara oberoende projekt eller måste det finnas gemensamma projekt? För att komma ifrån dessa obehag måste bildningsperspektivet användas enligt Mouwitz. Bildning representerar där flera olika ideal för utbildning, både generella kunskaper, individuell frihet och perspektiv på kunskap.

Hans Ruin och Marcia Så Cavalcante Schuback skriver i *Bildning och filosofi* om bildningsbegreppets motsägelsefullhet, som t.ex. framträder i motsättningarna mellan stat och individ eller gemensamma skyldigheter å ena sidan och frihet å den andra. Det finns en spänning i begreppet mellan medborgarens behov av frihet och statens behov av kontroll, inte minst i utbildningens organisation som ska förmedla gemensamma värden, men ändå tillåta en individuell utveckling. De pekar också på det paradoxala i bildningsbegreppet eftersom det innebär att få någon att bli känslig för själva ”bildningens tilltal”, dvs. att få någon att förstå sitt eget behov av upplysning utan att han eller hon först insett behovet av detta. De menar också att det är svårt att finna en ersättning för bildningsbegreppet.

Bengt Gustafsson knyter i *Bildning och fysik* an bildning till vetenskapliga metoder som kan användas för att beskriva och förstå universum, men där man också måste vara ödmjuk för metodernas begränsning och för hur forskaren påverkar det objekt som studeras. Den metod som används för att studera ett fenomen kan också påverka resultatet. Forskning och strävan att finna ny kunskap är centralt för bildning, men den mänskliga dimensionen får inte plockas bort. Gustafsson skriver att forskningen, inte minst inom fysik och astrofysik, även kräver inlevelse och känsla.

Hur förena bildning med utbildning?

Vad innebär då bildningsidealet för utbildningen i praktiken och för utbildningens strukturer? Hur kan idealen omsättas till verklighet? En återkommande fråga när det gäller bildning är hur den ska förenas med de rådande kraven inom utbildningen. Det är en vanlig uppfattning att i Sverige dominerar yrkesutbildning som förebild för utbildningens organisation, där ett snävt nyttoperspektiv får dominera och som upplevs förstärka en instrumentell syn på utbildning. I andra länder finns en annan tradition av att organisera utbildning där bildning i betydelsen breddning och humaniora framstår som självklara inslag. Detta tas vanligen som ett tecken på att bildningsperspektivet inte spelar någon roll i Sverige. Det finns emellertid också i Sverige företrädare som pekar på vikten av bildningsinslag i utbildningarna, ofta i betydelsen av bredd och tvärvetenskap i högskolans utbildningar. Detta är en diskussion som har pågått länge, men utan att man närmare bestämt vad som utgör bildningsinslag i olika utbildningar.

Liedman behandlar spänningen mellan idealen och samtiden och pekar på att inte heller under perioden för Humboldts reformer var det fria kunskapsökandet någon självklarhet. Bland annat tillkom ett betygssystem som snarare mätte det enkelt kvantifierbara än mer kvalitativa aspekter av kunskap. Det svar som Liedman⁹ ger är att bildning måste anpassas till yttre normer och ges rum inom utbildningen. Men det finns en potentiell konflikt som är särskilt påtaglig när det gäller frågor om utbildningens effektivitet. Det gäller hur man ska förena genomströmning och statsfinansiella behov å ena sidan med livslångt lärande och lust att lära sig å den andra.

I en rapport från Högskoleverket¹⁰ menar man att de akademiska idealen i Sverige är starkt präglade av Humboldts idéer. Akademisk frihet, bildning och ett universitet som är både forskande och undervisande är starka Humboldt-ska ideal som finns kvar i svensk utbildningstradition. Men det finns också en stark kritik mot att bildningsidealen har fått ge vika för konstruktioner inom universiteten när det gäller organisation och befattningar som ibland går i annan riktning. Författarna pekar till exempel på att trots att forskningsanknytningen är en grundprincip i den högre utbildningen, finns både dispute-rade lärare och lärare med endast akademiska grundexamina inom undervisningen. Vidare är alltför forskare externt finansierade, vilket både leder till en klyfta mellan forskning och utbildning och till att andra än universitetet får makt över forskningen. Universitetens autonomi ifrågasätts genom det starka inflytande som näringsliv och stat har, inte minst när det gäller forskningens finansiering och inriktning. Tilläggas kan att studenterna ofta är främmande för forskningsanknytning och i många sammanhang är intresset av att snabbt få anställning viktigast. Det är i allra högsta grad förståeligt, men är ändå

---

9. Liedman, Sven-Eric, *Stenarna i själen. Form och materia från antiken till idag*, Bonniers 2006.

10. Högskoleverkets rapportserie 2006:46 R *Utbildning på vetenskaplig grund – röster från fältet*, Säljö, Roger och Södling, Maria.

negativt för bildningsidealet. Sammantaget gör detta att man kan ifrågasätta om bildningens ideal tillgodosetts på ett tillräckligt sätt, åtminstone sett ur ett "Humboldtskt perspektiv".

Samtidigt finns en rörelse åt motsatt håll. Reformeringen av den högre utbildningen inom Bologna-processen förefaller återigen ha aktualiserat bildningsfrågan genom att lärandefrågor lyfts fram, vilka ofta utgör en inkörsport till en diskussion om begreppet, t.ex. genom arbetet med att formulera lärandemål. I Londondeklarationen anges även att utbildningens sociala mål (punkten 2.18) måste uppmärksammas mer, bland annat ska politiken för den högre utbildningen också inriktas på att främja individernas personliga utveckling. Diskussionen om lärande eller *learning* är i många aspekter en bildningsdiskussion.

I anslutning till detta beslutade regeringen om en ny examensordning som införts efter den 1 juli 2007 där examensbeskrivningarna har utvecklats. Rubrikerna Kunskap och förståelse samt Värderingsförmåga och förhållningssätt anger mål för yrkesutbildningarna och de anknyter till bildningsbegreppet. Vi återkommer till hur.

Bildningens praktik i den högre utbildningen

Det finns trots allt inslag i svensk högre utbildning som befordrar bildning, till exempel är olika moment där studenten tränar sitt omdöme vanliga. Det kan gälla att bygga upp en argumentation genom att skriva eller att diskutera och reflektera över olika ämnen. Det kan också vara frågan om att ta ställning till olika etiska frågor inom ämnet eller yrkesutövningen. Det är inte ovanligt att studenterna får möta klassiska verk eller på annat sätt får möta tradition eller historia inom sina ämnesområden. Inom naturvetenskap och teknik är undervisning med utgångspunkter i olika etiska frågor, till exempel forskningsetik, vanliga sätt att träna studenternas omdöme.

Bildningsinslag organiseras ofta i form av särskilda kurser men det förekommer även att sådana bildningsinslag finns i icke poänggivande kurser vid sidan om de ordinarie eller som föreläsningsserier öppna även för allmänheten¹¹.

En central fråga för alla bildningsinitiativ är lärarens kunnande och förmåga, det vill säga förmågan att kunna nå fram till sina studenter och fånga deras intresse samtidigt som de lämnas tillräcklig frihet att söka nya vägar inom ämnet.

Bildning kan, som Gunnar Sundgren beskriver i sin skrift, komma till uttryck med hjälp av seminariet där många olika erfarenheter och kunskapskällor kan användas för en öppen och konstruktiv dialog. Ett annat sätt är det kreativa skrivande som Maria Hammarén belyser, där dittills förträngda eller okända förhållanden kommer fram i ljuset. Bo Göranson, Bengt Gustafsson och Lars Mouwitz skriver också om vetenskapshistoriens betydelse för bildning. Den hjälper oss att förstå hur kunskapen har utvecklats liksom att förstå

---

11. Bildning i svensk högre utbildning. En sammanställning med exempel från 34 lärosäten, Högskoleverkets rapportserie 2002:35 R.

det som inte har gått att förstå med hjälp av vanliga vetenskapliga metoder. I skriften *Fem lärare om bildning*¹² utvecklas detta vidare av fem verksamma lärare inom högskolan.

Flera av författarna i skriftserien betonar också bildningens dialogiska natur, dvs. hur kunskapen tar form genom en dialog med andra och i kontakt med det omgivande samhället.

Högskolans bildningsprogram

Trots att utbildning och bildning alltså kan förenas i den högre utbildningen finns det många tecken som tyder på att kurser och seminarier kring bildning har det svårt i högskolan¹³. Lärosätena har pekat på flera strukturella skäl till dessa svårigheter, bland annat studiemedelssystemets tidsbegränsning, olika organisatoriska svårigheter i högskolan och problem med att finansiera bildningsinslag. Ett annat skäl är att begreppet upplevs som otydligt och vagt.

Det finns dock några exempel på lärosäten som använder bildning som en central del i sina utbildningar. Det kanske mest kända är Högskolan Jönköping och den core curriculum som finns i det internationella handelsrättsprogrammet. Bildning blir här liktydigt med en kanontanke där studenterna genom sin lärares förmedling får kontakt med ett antal klassiska verk inom litteratur, konst och film.

Södertörns högskola har fokuserat bildning kring föreställningen om en medborgerlig bildning med vissa nyckelord: mångvetenskaplig, medborgerlig och mångkulturell. Särskilt den pedagogiska utvecklingen har blivit en form för att utveckla arbetet med bildning. Där har begreppet och högskolans vision med de tre nämnda M:en kunnat användas för att utveckla undervisningen.

Örebro universitet har använt bildning som ett sätt att etablera det nya universitet och ledningens vision för dess verksamhet. För att omsätta visionen till verklighet var det viktigt att alla utbildningar skulle kunna känna igen sig i förhållande till kunskap och bildning. En seminarieserie inleddes där alla ämnen skulle kunna presentera hur de förhöll sig till begreppet. Framförallt de estetiska ämnena var intresserade av att delta.

Malmö högskola har presenterat en bildningsvision som kretsar runt medborgerlig bildning och omsätts genom perspektiven genus, etnicitet och miljö (hållbar utveckling) i all utbildning. Bildning blir här ett uttryck för en målsättning att skaffa referenspunkter som går utanpå en viss avgränsad utbildning, och som snarare handlar om att genom utbildning relatera till en yrkespraktik och ett medborgarskap i en vid bemärkelse (se Peter Kemps *Världsmedborgaren*).

Högskolan Gotland arbetar med att ta fram en utbildningsmodell där all utbildning ska innefatta bildande inslag. Högskolan använder en organisation för detta där liberal arts är förebild. I all utbildning ska kurser om t.ex. hållbar

---

12. Högskoleverkets rapportserie 2007:40 R.

13. Se Högskoleverkets sammanställning av högskolans bildningsaktiviteter, *ibid*.

utveckling eller kreativt skrivande finnas med. Det finns ytterligare exempel på bildningsambitioner, t.ex. Uppsala universitets pedagogiska program där man vill få studenterna att ta del av hela universitetets utbud och möjligheter i någon form.

Ett intressant exempel är också den seminarieserie som professor Bo Göranson leder vid Växjö universitet där bildningsbegreppet används som en utgångspunkt för en diskussion om hur Linnéuniversitetet ska gestaltas. Både deltagare från Växjö och Kalmar högskola deltar för att identifiera gemensamma referenspunkter som kommer att bli viktiga i den gemensamma fusionsprocessen mellan lärosätena.

Det är några exempel. Det finns säkerligen fler lärosäten och institutioner med ambitioner inom området.

Vad säger författningarna om bildning i den högre utbildningen?

Det finns också anledning att uppmärksamma författningarna för den högre utbildningen, främst innehållet i högskolelagen och högskoleförordningen. Begreppet bildning används aldrig i dessa, men det finns formuleringar som starkt anknyter till bildning. I 1 kap. 8–9 §§ högskolelagen anges målen för utbildning på grundnivå, och där pekats begreppen kommunikation, kritiskt tänkande och reflektion ut som centrala. Dessa krav på utbildningen återkommer ständigt i diskussionerna om bildningsbegreppet och är något som alla författare i skriftserien tar upp. Göranson anknyter t.ex. till högskolelagens 1 kapitel 8 § som formulerar mål för utbildningen på grundnivå. Där står det bland annat att utbildningen ska utveckla studenternas förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar samt förmåga att självständigt formulera och lösa problem, söka kunskap samt kommunicera med personer utanför specialområdet.

I den nya examensordningen finns i alla examina återkommande avsnitt om värderingsförmåga och förhållningssätt som anknyter till vissa aspekter av bildningsbegreppet, nämligen kritik, dialog och etik. Avsnitten går till stor del att återföra till de ovan citerade paragraferna i högskolelagen.

I examensordningens beskrivning av målen för en generell examen på grundnivå, kandidatexamen, anges under Färdighet och förmåga:

- Visa förmåga att söka, samla, värdera och kritiskt tolka relevant information i en problemställning samt att kritiskt diskutera företeelser, föreställningar och situationer.
- Visa förmåga att självständigt identifiera, formulera och lösa problem.

Under avsnittet Värderingsförmåga och förhållningssätt anges:

- Visa förmåga att inom huvudområdet för utbildningen göra bedömningar med hänsyn till relevanta vetenskapliga, samhälleliga och etiska aspekter.

- Visa insikt om kunskapens roll i samhället och om människans ansvar för hur den används.

För en generell examen på avancerad nivå, masterexamen, finns liknande skrivningar.

- Visa förmåga att kritiskt och systematiskt integrera kunskap och att analysera, bedöma och hantera komplexa företeelser, frågeställningar och situationer även med begränsad information.
- Visa förmåga att kritiskt, självständigt och kreativt identifiera och formulera frågeställningar.

Under avsnittet Värderingsförmåga och förhållningssätt anges:

- Visa förmåga att inom huvudområdet för utbildningen göra bedömningar med hänsyn till relevanta vetenskapliga, samhällsliga och etiska aspekter samt visa medvetenhet om etiska aspekter på forsknings- och utvecklingsarbete.
- Visa insikt om vetenskapens möjligheter och begränsningar, dess roll i samhället och människors ansvar för hur den används.

I 1 kap. 9 § högskolelagen anges att utbildning på avancerad nivå ska innebära ytterligare fördjupning av kunskaper, färdigheter och förmågor i förhållande till utbildningen på grundnivå.

När det gäller yrkesexamina kan vi ta två examensbeskrivningar som exempel på formuleringar som anknyter till bildningsperspektiv. För sjuksköterskeexamen, som är en examen på grundnivå, finns följande skrivning under Värderingsförmåga och förhållningssätt:

För sjuksköterskeexamen ska studenten:

- visa självkännedom och empatisk förmåga
- visa förmåga att med helhetssyn på människan göra åtgärder och bedömningar utifrån relevanta vetenskapliga, samhällsliga och etiska aspekter med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna
- visa förmåga till ett professionellt förhållningssätt gentemot patienter och deras närstående, och
- visa förmåga att identifiera sitt behov av ytterligare kunskap och att fortlopande utveckla sin kompetens.

För civilingenjörsexamen som är en examen på avancerad nivå, anges t.ex. under Värderingsförmåga och förhållningssätt:

- visa förmåga att göra bedömningar med hänsyn till relevanta vetenskapliga, samhällsliga och etiska aspekter på forsknings- och utvecklingsarbete,
- visa insikt i teknikens möjligheter och begränsningar, dess roll i samhället och människors ansvar för hur den används, inbegripet sociala och ekonomiska aspekter samt miljö- och arbetsmiljöaspekter, och

- visa förmåga att identifiera sitt behov av ytterligare kunskap och att fort-löpande utveckla sin kompetens.

Under Kunskap och förståelse anges:

- visa kunskap om det valda teknikområdets vetenskapliga grund och beprövade erfarenhet samt insikt i aktuellt forsknings- och utvecklingsarbete, och
- visa såväl brett kunnande inom det valda teknikområdet, inbegripet kunskaper i matematik och naturvetenskap, som väsentligt fördjupade kunskaper inom vissa delar av området.

I exemplen anknyts till bildningsdiskussionen genom att examensbeskrivningarna kräver kritisk förmåga, förmåga till dialog och förmåga att göra etiska bedömningar. Det kräver en empatisk förmåga hos studenterna, och en god kunskap om aktuella samtidsfrågor så att studenterna kan bedöma relevanta vetenskapliga och samhällsliga aspekter. För att dessa förmågor ska kunna realiseras krävs också frihet, dvs. frihet att kunna utveckla resonemang och reflektera över stoffet i utbildning. Det krävs självkännedom för att kunna utveckla en förmåga att identifiera sitt behov av ytterligare kunskap.

Utgångspunkter för en definition

Efter denna genomgång är det dags för en sammanfattning för att undersöka om det går att finna en riktning för att utforma en stipulativ definition av bildning.

Bildning handlar, som vi sett, inte i första hand om att lära in vissa tydligt angivna kunskaper som att läsa Vilhelm Mobergs romaner eller att kunna räkna med derivat. Det finns goda argument mot att en statiskt formulerad kanon skulle vara kärnan i bildningsbegreppet, åtminstone en kanon som formuleras auktoritativt från t.ex. en stat eller myndighet. Däremot går det knappast att bortse från att det finns klassiker inom alla ämnesområden i betydelsen centrala verk, eller att det finns beslut om vilka ämnen som ska utgöra kärnan i grund- och gymnasieskolan. Poängen är att en kanon måste vara föränderlig och växa fram genom en ständig dialog i samhället och mellan dem som är engagerade inom utbildningsområdet.

Bildning ställer krav på djup i kunskap men också på bredd. Utgångspunkten för alla skribenter i den tidigare nämnda skriftserien är djup kunskap om sitt område men också inom andra områden, så att det blir möjligt att skapa en bredd och att kunna belysa fenomen ur olika perspektiv. Samtidigt visar inte minst studenternas uppfattning¹⁴ om bildningsbegreppet att förhållningssättet till kunskap, vilket är centralt i bildning, är minst lika viktigt, dvs. kritik, reflektion, etik och kommunikation.

---

14. Om studierna, bildningen och livet: Vem ska du bli? Höskoleverket 2005.

Genomgången visar även att förhållningssättet till kunskap är viktigt för bildningsbegreppet. I processen och resultatet ska den lärande vara kritisk, reflekterande, kommunikativ, och i dialog med andra och med sin samtid. Samtidsperspektivet är viktigt, bildning får inte bli nostalgisk eller ensidigt tillbakablickande utan ska vara rotad i sin samtid.

Detta förutsätter en god förmåga när det gäller att uttrycka sig och att söka kunskap.

En central del av bildningsbegreppet är att kunskapen inte får bli isolerad från värderingar och handlingar. Kunskap påverkar dem som lär sig, kunskap ger underlag för val av olika slag inom olika områden. Det kan vara små eller stora val, yrkesmässiga eller privata.

Flera pekar också på pedagogiska krav på processen. Det krävs bl.a. skrivande, diskussioner och inte minst lärare som förmår väcka lust för ämnet. Men också övningar där studenten får tillämpa sin kunskap och använda sitt omdöme för att hantera eller lösa ett problem av okänd karaktär eller med okända konsekvenser. Kreativitet är ett inslag i detta.

Centralt är också växelverkan mellan förebilden och den som lär sig. Förebilden för lärprocessen blir också viktig i bildningsbegreppet, dvs. mot vilken form ska den lärande bildas? Förebilden blir ofta läraren eller egenskaper hos läraren eller personer i forskningen eller kunskapsmassan. Men denna förebild blir ofta vag. För yrkesutbildningar framstår förebilden klarare, det finns ofta en tydlig yrkesidentitet att förhålla sig till eller kanske till och med etiska råd för hur man ska bete sig inom sin profession.

Definition

I vår genomgång har vi kunnat finna några gemensamma egenskaper i bildningsbegreppet, åtminstone som de beskrivs i de underlag som har använts. Det är dags att gå vidare till ett definitionsförsök. I det följande kommer tre försök till en definition att prövas.

I. Definition ur författningsperspektiv

Ur Högskoleverkets perspektiv skulle det medföra en rad fördelar att använda sig av högskolans författningar i en definition, eftersom de utgör en gemensam grund för alla lärosäten i Sverige. Bildning kan karaktäriseras utifrån högskolelagens målparagrafer där kritiskt tänkande, etik, kommunikation och förmåga att söka kunskaper är viktiga men också de mål som finns i examensbeskrivningarna måste finnas med, dvs. värderingsförmåga och förhållningssätt till den utbildning som behandlas. Denna statliga bildningsambition kan då bli kärnan i en operationalisering.

Naturligtvis kan man anföra att detta är en välvillig tolkning som saknar explicit skriftligt stöd, eftersom ordet bildning aldrig används och en sådan definition därför saknar värde. Men eftersom målen – visserligen inte systematiskt, men ändå – kan kopplas till en bildningsdimension är tolkningen

rimlig. Den skulle kanske kunna förstås som en ambition att styra från statsmakterna, t.ex. att undvika en alltför stark instrumentalisering av den högre utbildningen.

Med den här definitionen sammanfaller dock bildning och utbildning till en del.

2. Praktisk definition

Högskoleverkets bildningsgrupp diskuterade att istället för att knyta bildning till examensmålen, använda sig av olika perspektiv för att ringa in bildningsinslag i utbildningar. Det är frågan om perspektiv som starkt anknyter till undervisning. De är:

- läsning och skrivning
- etik och empati
- historiskt perspektiv, inte minst på utbildning
- ett reflekterat förhållande till yrkesrollen
- lärande (att lära sig att lära)
- kommunikation, med personer utanför och inom ämnet.

Denna definition innebär det omvända förhållningssättet mot ovan, dvs. att man spårar aktiviteter i utbildningarna som anknyter till bildningsbegreppet, istället för att man med hjälp av breda perspektiv pekar i en önskad riktning. En sådan definition av begreppet måste utvecklas ytterligare innan den kan användas. Några av de frågor som kan ställas är: Måste alla sex perspektiven vara tillgodosedda och i vilken omfattning? Definitionen kan därför bli vag och svår att använda i en intervju.

3. Definition, formning efter förebild

En ytterligare definition är att utgå från den formande process som utbildningen innebär för de studenter som deltar och att identifiera bildning utifrån relationen till den profession som utbildningen leder till och till den yrkesroll som den ska förbereda för. Alltså den utbildningsprocess som leder mot ett mål eller en förebild. Förebilden kan vara en yrkesidentitet. Men det finns även villkor för hur processen ska vara utformad. Den måste innehålla reflektion, kritiskt tänkande och etiskt förhållningssätt. Det är en definition som i hög grad bygger på idén att bildning måste kunna anpassas till utbildningens yttre ramar som Liedman framhåller. Den speglar också det som Gustavsson framhåller som centralt i bildning, nämligen spänningen mellan förebild och den lärande eller det bekanta och obekanta.

En sådan definition skulle kunna formuleras som att bildning är ett perspektiv på kunskap, där medvetande om de värderingar som kunskapen bygger på och dess innehåll går hand i hand. Det handlar om fördjupad kunskap som integreras i den som lär sig och dennes värdesystem. För att utbildningen ska präglas av bildning måste den dessutom förmedlas i en kontext som präglas av kritiskt tänkande, reflektion, etik och kommunikation. Ett utvecklande

av studentens förmåga att fälla självständiga omdömen inom sitt område blir centralt.

Den definitionen anknyter väl till de generella examina som nämnts tidigare, men den bör också kunna användas för fristående kurser.

Resultat av definitionsförsöken

Sammanfattningsvis finner vi att alla definitioner har sina problem, inte minst eftersom det är svårt att innesluta alla aspekter av bildning i en definition som också ska bli koncis. Examensmålen är inte skrivna med tanke på bildning och det blir därför märkligt att endast använda dem. Ett problem är att de delar som ev. skulle kunna användas för bildningsbegreppet (sammanfattas för varje examensbeskrivning under rubrikerna Kunskap och förståelse, Färdighet och förmåga samt Värderingsförmåga och förhållningssätt) behandlas olika och med varierande omfattning för olika examensmål. Detta innebär att bildningsbegreppet är mer framträdande i några examensbeskrivningar än i andra.

Innebär sådana skillnader i målen att det finns skillnader i bildningsambitioner för olika utbildningar eller anknyter skillnaderna till andra diskussioner? Särskilt problematiskt blir ju sådant som borde vara med men inte är det, t.ex. borde vissa generiska färdigheter rimligen vara gemensamma för samtliga utbildningar. Det finns t.ex. likheter mellan examensbeskrivningens lärandemål för civilingenjörsexamen och hur dessa färdigheter uppfattas i t.ex. civilingenjörens yrkeskunnande¹⁵, men det saknas också centrala inslag, bl.a. historiska perspektiv på vetenskap och teknologi, skrivandets roll för reflektion och lärande samt analogiskt tänkande. Dessutom är författningstexten språkligt stel. Mot bakgrund av ovanstående resonemang måste man därför dra slutsatsen att examensmålen knappast är skrivna ur ett bildningsperspektiv eftersom begreppet aldrig används, och att det därför skulle bli märkligt att använda dem för att spåra bildningsambitioner. Samtidigt som man gör denna observation måste man ändå vara öppen för att många inslag i bildningsbegreppet finns i författningstexten.

Bildningsgruppens sex perspektiv är intressanta eftersom den så konkret pekar ut inslag som är viktiga för bildning. Inslagen har också till viss del en motsvarighet i skriftserien för bildning. Men den är problematisk som definition, eftersom perspektiven kan framstå som vaga. De kan motiveras ur ett bildningsperspektiv, men är för outvecklade för att ge en tydlig riktning. Det blir därför svårt att använda dem i en intervju.

Den tredje definitionen har också sina brister. En brist är att den inte innehåller något om konstnärlig förmåga. Den skulle också kunna kritiseras för att i för hög grad vara inriktad på en formning efter en professionell identitet, dvs. en för stark inriktning mot en auktoritet. Den tydliggör inte heller skillnaden mellan utbildning och bildning.

---

15. Civilingenjörens yrkeskunnande – arbetsbok för reflektion, Civilingenjörskörbundet 1994.

Den första definitionen blir svår att använda eftersom den saknar ett explicit bildningsperspektiv och perspektiven i den andra är outvecklade. Slutsatsen blir ändå att den tredje definitionen har fördelar framför de andra två, eftersom den beskriver en utbildningsprocess mot mål som är viktiga för en bildningsambition. Den är också tydligare än de andra som definition betraktat. Den borde kunna användas i studien om den kompletteras med utdrag ur högskolelagen och examensbeskrivningarna.

Förstudie om bildningsbegreppets användning

I föregående avsnitt kom vi fram till en stipulativ definition av bildningsbegreppet som kan användas för denna rapportens egentliga syfte, som är att kartlägga bildningsbegreppets användning. Denna definition har förmodligen brister och är framförallt inte prövad tidigare. Den studie som försöker beskriva detta bör bli en förstudie, eftersom definitionens bärkraft måste testas innan en fullskalestudie genomförs.

Val och urval

I valet av studieobjekt har vi intresserat oss särskilt för program, eftersom de har större möjlighet att på ett sammanhållet sätt träna färdigheter än fristående kurser. Yrkesprogrammen har även mål i sina examensbeskrivningar som kan användas i intervjuerna, enligt diskussionen tidigare om definitionen av bildning. Yrkesprogram är även intressanta för studien eftersom de ofta anklagas för att endast innehålla en instrumentell och ensidig syn på kunskap, som skulle utesluta bildning. Det är en hypotes som kan vara intressant att undersöka, men man kan också tänka sig det motsatta förhållandet, dvs. att yrkesrollen kräver kunskap, förmåga och förhållningssätt med flera olika inslag samt bedömningsförmåga. Det skulle kräva en utbildning som är utformad på ett sådant sätt att det både krävs bredd och djup, dvs. en utbildning som verkligen måste arbeta med bildning.

Tre program har identifierats som lämpliga att välja för den här undersökningen: läkarutbildningen, lärarutbildningen och juristutbildningen. Lärarutbildningen har behandlats i skriftserien och läkarutbildningen har en tradition av att använda skönlitteratur för att stödja bildningsambitioner. För juristutbildningen framstår oväld och samhällsengagemang som viktiga inslag, och bildningsdiskussionen bör inte vara okänd för potentiella respondenter.

Programvalet har således väglett valet av lärosäte: Stockholms universitet har en stor lärarutbildning, Linköpings universitet har läkarutbildning och Uppsala universitet har en välkänd juristutbildning.

Kärnan i studien är samtal och intervjuer med programansvariga, studierektorer, lärare och studenter om vilka förmågor den kommande yrkesrollen kan kräva och vad i utbildningen som förbereder för denna.

Då undersökningen är en förstudie, intervjuas ett begränsat antal personer. Inom lärarutbildningen vid Stockholms universitet har ordföranden för lärarutbildningsnämnden, studierektorn, en adjunkt (tidigare studierektor), en professor med inriktning mot läroplansteori och två studenter som är studentfackligt aktiva valts ut. Inom läkarutbildningen vid Linköpings universi-

tet har studierektorn för utbildningen, den ansvariga för HEL (hälsa, etik och lärande), en terminsansvarig och två studenter i termin 6 respektive termin 9 som är studentfackligt aktiva valts ut. Inom juristutbildningen intervjuas studierektorn, en professor, en lektor som är kursföreståndare, en student i termin 6 som är studentfackligt aktiv och fyra studenter i termin 4.

Något om metoden och undersökningens problem

Ett problem för undersökningen är att diskussionen om bildning förutsätter en förförståelse. Annars blir det rimligen svårt att svara på frågor om ett så pass komplext begrepp som man inte tidigare har reflekterat över. Särskilt när det gäller studenterna kan detta bli ett problem, eftersom det under Högskoleverkets arbete med begreppet¹⁶ många gånger visat sig att studenter associerar begreppet med ”finkultur” och inte nödvändigtvis ser det som något kopplat till sin egen utbildning. Studentperspektivet är dock viktigt, inte minst för att kunna värdera hur perspektiv eller konkreta kurser som införts av lärare eller utbildningsansvariga uppfattats. Detta problem kan i någon mån lösas genom att respondenterna får möjlighet att ta del av en pm inför intervjun som behandlar bildningsbegreppet och intervjuens syfte. En pm har därför skickats ut i förväg som i korthet belyst begreppet och möjliga definitioner. Pm:en behandlade bildningsbegreppets innehåll och dess eventuella relation till målen för utbildningarna.

Det finns en risk för att valet av program ger en skevhet i studenternas svar. Studenternas socioekonomiska bakgrund varierar mellan de tre programmen och kan möjligen påverka studenternas synsätt. Föräldrarnas utbildningsnivå brukar vara ett sätt att beskriva detta och för studenterna på läkarprogrammet hade 70 procent¹⁷ eller fler föräldrar som hade minst en treårig högskoleutbildning, för juriststudenterna var siffran 55 procent och för lärarprogrammet ungefär 25 procent. Det är rimligt att tro att studenterna från studievana hem är mer bekanta med bildningsbegreppet än studenter från studieovana hem.

Ett annat och ganska uppenbart problem är att definitionen inte förmår täcka in alla bildningsbegreppets dimensioner, och det finns en risk för att den inte upplevs som särskilt tydligt. Det är emellertid ett svårlöst problem i det här läget, och får diskuteras i efterhand.

En fråga i alla intervjuundersökningar – så även i denna – är om man kan räkna med att få ärliga svar i intervjuerna, inte minst mot bakgrund av att verket under många år drivit bildningsfrågan. Det kan dock ses som ett mindre problem, eftersom det inte rör sig om någon utvärdering eller att bildningsfrågan är särskilt känslig eller kontroversiell.

---

16. Se t.ex. Högskoleverkets uppsatstävling om bildning: Bildning – paradiset och personligt projekt, Högskoleverkets rapportserie 2002:37 R.

17. Statistiskt meddelande. UF 20 SM 0802. Högskolenybörjare 2007/08 och doktorandnybörjare 2006/07 efter föräldrarnas utbildningsnivå.

Intervjufrågor

Intervjuerna har varit öppna och av samtalskaraktär snarare än en uppsättning i förväg formulerade intervjufrågor. Frågorna har varit strukturerade i tre block.

Det första blocket innehöll frågor om bildningsbegreppet och definitionen samt huruvida respondenten ansåg att det motsvarade hans eller hennes förståelse av bildningsbegreppet. Därefter följde frågor om målen i högskolelagen respektive målen i värderingsförmåga och förhållningssätt kunde anses motsvara bildningsbegreppet. Det andra blocket handlade om vilka kurser, metoder eller moment i utbildningen som ska motsvara dessa mål. Det tredje blocket innehöll frågor om utbildningens resultat och om skillnader mellan den yrkesroll som utbildningen hade som mål, om bildning är ett hotat perspektiv och om utbildningens bildningsinslag mottagits väl på arbetsmarknaden.

Efter intervjun har anteckningarna renskrivits och skickats per e-post till samtliga respondenter för att de skulle få möjlighet att korrigera missuppfattningar eller justera på något annat sätt. Några har utnyttjat denna möjlighet.

Bildningsbegreppet vid tre utbildningar

Läroutbildningen vid Stockholms universitet

Läroutbildningen vid Stockholms universitet har en komplex struktur. Programmet kan variera i längd mellan 7 och 11 terminer (mellan 180 och 330 högskolepoäng) beroende på vilken examen som studenten vill uppnå. Dessutom finns det nio profiler inom programmet som är inriktade mot olika ämnesområden och skolformer. Inom dessa nio profiler finns även olika studievägar beroende på vilka kurser som studenterna väljer. Profilerna ska hålla samman utbildningen.

Läroutbildningen erbjuder även ingångar för yrkesverksamma lärare eller andra som vill skaffa sig en kombinationsutbildning eller komplettera och fördjupa sin examen. Inom utbildningen finns det så kallade AUO (allmänt utbildningsområde) där en del är allmän och en annan del är profilrelaterad. Utbildningen är uppbyggd kring praktik eller verksamhetsförlagd utbildning (VFU) som är förlagd till partnerkommuner och partnerskolor. Läroutbildningen beställer kurser från i stort sett samtliga institutioner vid Stockholms universitet. Antalet helårsstudenter för lärohögskolan och Stockholms universitet budgetåret 2007 var över 3 500.

I examensbeskrivningen för läroutbildningen finns mål som anknyter starkt till bildningsbegreppet. Under rubriken Värderingsförmåga och förhållningssätt återfinns under rubriken Färdighet och förmåga ”visa förmåga att förmedla och förankra samhällets och demokratins värdegrund.” Under rubriken Värderingsförmåga och förhållningssätt ska studenten ”visa självkänedom och empatisk förmåga” och ”visa förmåga att i det pedagogiska göra

bedömningar utifrån relevanta vetenskapliga, samhälleliga och etiska aspekter med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna”.

Bildningsbegreppet inom lärarutbildningen vid Stockholms universitet

Bildningsbegreppet är levande bland lärarna och de programansvariga vid Stockholms universitet. Det används ofta i betydelsen allsidig bildning, med vilket förstås att en lärare måste utveckla sin självkänedom för att kunna fungera som lärare. Denna utgångspunkt är särskilt viktig för de läroinriktningar som förbereder för arbete med yngre barn, förskollärare och för de tidiga skolåren. Ordet bildning återfinns dock inte i målen för programmet och är heller inte något som lärarutbildningsnämnden använder i sitt arbete med kurserna i programmet.

Enligt respondenterna är bildningsambitionen tydligast angiven för utbildningen till lärare för de yngre barnen, där man eftersträvar ett praktiskt-estetiskt perspektiv och en integration mellan hjärnans och handens kunskap. Den är inte lika tydlig för de inriktningar som förbereder för undervisning inom grundskolans senare år eller på gymnasienivå. I dessa inriktningar är ämnesdjup viktigare än en allsidig bildning. Ett annat inslag i lärarutbildningen är den praktiska kunskapen eller hantverksskickligheten i att undervisa. Här upplever flera av de intervjuade att det finns en konflikt eller åtminstone en spänning mellan önskan om att se djupa akademiska ämneskunskaper hos verksamma lärare och den seminariekultur som varit vanlig tidigare som kännetecknats av ett ”traderat lärande”.

De flesta lärare som intervjuats accepterar definitionen, men inte alla. En respondent menar att bildning och utbildning inte kan skiljas åt och kan därför inte acceptera min definition.

Rekryteringen till lärarutbildningen skiljer sig åt på ett tydligt sätt jämfört med de andra utbildningarna i studien när det gäller studentunderlag. Lärarna berättar att man har en mycket bred rekrytering till programmet och att det innebär att studenterna ofta inte har någon kännedom om bildningsbegreppet eller eget förhållningssätt till det. Bildning uppfattas i stort sett enbart som ”finkultur”, eller vett och etikett.

Studenterna använder knappast begreppet alls men känner ändå till det, i något fall på grund av personligt intresse. Framförallt uppfattar de inte begreppet som verkningsfullt eller som omsatt i handling inom utbildningen. De accepterar dock den operationalisering som använts för studien, men med förbehållet att det finns mycket annat än själva studierna som påverkar studenterna under deras studietid.

Juristutbildningen vid Uppsala universitet

Juristutbildningen vid Uppsala universitet omfattar 270 högskolepoäng som fördelas på två nivåer. Grundnivån omfattar 180 högskolepoäng och består av sex obligatoriska terminskurser och den avancerade nivån innehåller valfria

fördjupningskurser om 45 högskolepoäng, en teoretisk fördjupningskurs samt ett examensarbete som kan innehålla praktik. Alla kurser på den avancerade nivån behöver inte väljas inom juridisk fakultet.

Utbildningen i Uppsala beslutade i början av 1990-talet att tillämpa så kallat problembaserat lärande (PBL), vilket innebär att studenternas förmåga att lösa problem står i centrum, snarare än att återge texter. Studenterna samarbetar i så kallade basgrupper med fyra eller fem personer i varje och träffas i grupperna ett antal gånger per vecka. I Uppsala finns dock inte handledare i basgrupperna som vid läkarutbildningen i Linköping. Motiven är organisatoriska och resursmässiga.

PBL innebär bland annat att det inte är det rätta svaret som ensamt står i centrum, utan att det finns flera möjliga lösningar och det viktiga är att kunna förstå vad som är en bra lösning ur flera perspektiv.

Studenterna har ett tentamenstillfälle per termin. Lärarna samarbetar i lärarlag, vilka kan innehålla mellan 3 och 8 lärare. Budgetåret 2007 fanns 1 661 helårsstudenter registrerade.

I examensbeskrivningen för juristutbildningen står mål med anknytning till bildningsbegreppet angivna under rubriken Värderingsförmåga och förhållningssätt:

”visa förmåga att inom området göra bedömningar med hänsyn till relevanta vetenskapliga och samhällliga frågor, såsom de mänskliga rättigheterna och etiska aspekter, visa förmåga till ett självständig och kritiskt förhållningssätt gentemot rättssystemet.”

Bildningsbegreppet inom juristutbildningen vid Uppsala universitet

De programansvariga och lärare som intervjuas vid Uppsala universitet, använder inte själva bildningsbegreppet i sin verksamhet eller i de dokument som beskriver juristutbildningen. Diskussionen om bildningsbegreppet är dock inte frånvarande i Uppsala men ses i första hand som en privatbildning (mitt ordval), dvs. att studenterna i den speciella miljö som Uppsala utgör träffar studenter från andra discipliner inom nationslivet. Det betyder också kontakt med studenter från andra länder, antingen på hemmaplan eller vid resor ut i världen. I det pedagogiska program som Uppsala universitet har antagit, används begreppet bildning helt kort för att illustrera betydelsen av att studenterna tar del även av andra delar av utbildningsutbudet än det som ligger närmast till hands. Bildning är, anser man, viktigt för personlig utveckling och studenternas aktiva lärande.

Juristutbildningen har en mycket tydlig förebild för sitt program som också anges i utbildningsplanen. Utbildningen tar sin utgångspunkt i ”en demokrati och rättsstat med öppen och kontrollerad maktutövning, fri åsiktsbildning och respekt för medborgarnas övriga fri- och rättigheter”. Jurister måste kännetecknas av ett självständigt och kritiskt förhållningssätt gentemot regelsystemet och ett historiskt och internationellt och rättsteoretiskt perspektiv.

De lärare som intervjuas uppfattar bildningsambitionen som viktig och accepterar definitionen. Utbildningen arbetar aktivt med begreppen kritiskt förhållningssätt och bedömningsförmåga i relation till de juridiska problem som ska lösas. Inom flera olika ämnen, t.ex. folkrätten, är studenternas personliga reflektion mycket viktig. Om studierna inte kopplas ihop med förståelse på ett personligt plan blir studierna lätt meningslösa, eftersom regeltillämpningen blir mekanisk.

De studenter som intervjuas uppfattar inte bildningsambitionen så tydligt. De studenter som intervjuas som är inne på sitt andra år upplever att deras samhällsengagemang som var anledningen till att de började på programmet, mattats av. Flera menar att intresset i slutet av studierna går över från t.ex. djurrätt och miljö rätt till affärsjuridik, eftersom det finns möjligheter att tjäna mycket pengar där. Ett personligt engagemang får vika för mer instrumentella överväganden. Lärarna menar att studenterna tidigt blir medvetna om den framtida yrkesidentiteten och snabbt socialiseras till den.

Både lärare och studenter beskriver betygshetsen inom juristutbildningen som ett problem för bildningsambitioner. Juristerna måste skaffa sig goda betyg för att kunna få notariemeritering, som i sin tur är viktig för den framtida karriären. Det kan vara en av anledningarna till att studenter ofta väljer bort t.ex. breddande seminarier som inte är obligatoriska.

Läkarutbildningen vid Linköpings universitet

Läkarutbildningen omfattar 330 högskolepoäng och sträcker sig över elva terminer. Programmet har en komplex uppbyggnad där innehållet är organiserat i sju temaområden och grunden för indelningen är kroppens organsystem eller ämnesinnehåll. Dessutom finns ett återkommande inslag som tillämpas vid hela hälsouniversitetet, nämligen HEL (hälsa, etik och lärande), och där studenter från andra utbildningar deltar tillsammans med läkarstudenterna. Studenterna deltar i praktisk klinisk tjänstgöring under hela programmet, men från och med termin 7, dominerar praktisk-klinisk tjänstgöring i primärvården.

I Linköping använder man PBL-metoden för undervisning inom läkarprogrammet. Basgruppen är en arbetsform där åtta studenter möts två gånger i veckan tillsammans med en handledare. Studenterna har undervisning under 15 timmar i veckan plus 4 timmars basgrupp i veckan, 30 timmar i veckan på klinik plus egna litteraturstudier. Vid slutet av varje termin sker examination oftast i form av en salsskrivning, där även tidigare utbildningsinslag kan återkomma. Dessutom finns ett antal obligatoriska moment under utbildningen där studenterna bedöms. Budgetåret 2007 fanns 1 279 helårsstudenter vid Linköpings läkarutbildning.

I examensbeskrivningen för läkarutbildningen anges under rubriken Färdighet och förståelse några mål med anknytning till bildningsbegreppet: ”visa förmåga att kritiskt och systematiskt integrera och använda kunskap samt analyser och bedöma komplexa företeelser, frågeställning och situationer.” Under

rubriken Värderingsförmåga och förhållningssätt anges att ”för läkarexamen skall studenten visa självkännedom och empatisk förmåga, visa förmåga till helhetssyn på patienten utifrån ett vetenskapligt och humanistiskt förhållningssätt med särskilt beaktande av de mänskliga rättigheterna, visa förmåga att identifiera sitt behov av kunskap”.

Bildningsbegreppet vid läkarutbildningen vid Linköpings universitet

Bildning är inte ett begrepp som används i samband med undervisningen inom läkarutbildningen i Linköping eller i utbildnings- eller kursplanerna. Det skriftliga inslaget kunde utökas mer och man diskuterar för närvarande hur det kan genomföras. Lärarna accepterar den definition som presenteras i början av intervjun. De anser också att de sex perspektiven – bildningsgruppens förslag till definition – är väl tillgodosedda i utbildningen, utom när det gäller det historiska perspektivet. Av de mål som finns i examensbeskrivningen för läkarutbildningen är målet att utveckla självkännedom och förmåga till inlevelse något som betonas mycket och genomsyrar utbildningen i flera avseenden. Läkarutbildningen börjar t.ex. med att kandidaterna får ”skugga” en patient genom vården och sedan återkomma till basgruppen och reflektera över hur patienten bemötts. Utbildningen försöker även på andra sätt att bearbeta inlevelseförmågan hos studenterna. Bland annat finns en s.k. etikstrimma som återkommer under utbildningen. Även skönlitteratur, film och teater används för att träna inlevelseförmåga.

Studenternas uppfattning av bildningsbegreppet går isär, men bägge accepterar definitionen. Den ena känner till begreppet men uppfattar det inte som meningsfullt. Däremot är självkännedom och empatisk förmåga i högsta grad viktigt, liksom förmåga att kunna söka ny kunskap. Den andra studenten tycker att bildning är viktigt som en motvikt till att patienterna objektifieras och för en djupare förståelse av utbildningens innehåll.

Läkarrollen är tydlig för studenterna tidigt i programmet. Det är vanligt att studenterna har föräldrar som också är läkare och socialiseras snabbt mot en yrkesidentitet.

Används bildningsbegreppet?

Hypotesen att bildning inte finns med i examensbeskrivningar, utbildningsplaner eller kursplaner visar sig stämma. Hypotesen att bildning ändå är ett viktigt men ett underförstått eller uttalat mål för utbildningarna visar sig också stämma. Det som är problematiskt med den slutsatsen är att den stämmer för lärarna men knappast för studenterna. Studenterna är i allmänhet mer tveksamma till att bildning ingår i utbildningen. Om bildningsbegreppet kunde omsättas i examensbeskrivningarna eller utbildningsplanerna på ett tydligare sätt, kunde kanske också bildningsinslagen bli tydligare för studenterna.

Uppsala universitet är det enda av de tre lärosätena som har en manifest skrivning om bildning, men inte i ett dokument om juristutbildningen utan som en inledning till universitetets övergripande pedagogiska program. Begreppet används inte alls i examensbeskrivningarna eller utbildningsplanerna för de tre utbildningar som studerats i undersökningen. Det används inte heller av lärarna, utom vid lärarutbildningen vid Stockholms universitet. Studenterna använder det inte och deras uppfattning om begreppets innebörd varierar mycket. Några anser att det är oviktigt eller oklart medan andra tycker att det är en viktig ambition. För någon enstaka är begreppet mycket viktigt.

Den definition som presenteras accepteras av nästan samtliga respondenter, vilket kan tyckas märkligt eftersom dess manifesta position i utbildningarna är nästan obefintlig. Att det är så kan bero på att målen under rubriken Värderingsförmåga och förhållningssätt och målen för grundutbildningen i högskolelagen uppfattas som uttryck för en bildningsambition. Viktiga delar av bildningsbegreppet som helhetssyn, omdömesförmåga, värderingar, djup och bredd samt etiska aspekter i yrkesutövningen är många gånger väl tillgodosedda. Det är tydligt i undersökningen att målen i examensbeskrivningarna som har att göra med empati och helhetssyn i läkarutbildningen, kritiskt tänkande och bedömningsförmåga i juristutbildningen och självkänedom i lärarutbildningen är viktiga. Kopplingen mellan dessa mål och utbildningarnas uppläggning är tydliga i läkarutbildningens sammanhållna utbildningsplan, där både etik, självkänedom och forskning kombineras. I juristutbildningen framstår också kopplingen mellan målen och utbildningens utformning som tydlig. För lärarutbildningen är kopplingen, åtminstone som den återges inom ramen för den här begränsade studien, mer otydlig. Möjligen hänger detta samman med att förebilden för utbildningen inte är så tydlig heller för de ansvariga, dvs. yrkesidentiteten är oklar. Frågan om undervisningsskicklighet förefaller komma i skymundan för en debatt om ämneskunskap och dess betydelse i relation till undervisningen. Men en stark folkbildningstradition i lärarutbildningen gör att begreppet ändå är starkt bland lärarna.

Lärarna och studenterna har däremot olika uppfattningar om vilka moment eller inslag i utbildningarna som verkar i denna riktning eller om de alls finns. Det som lärarna uppfattar som bildning ser studenterna i allmänhet inte särskilt tydligt. Bägge grupperna anser dock att utbildningen formar studenternas utveckling när det gäller värderingar och förhållningssätt, även om andra inslag än utbildning starkt bidrar. Det är svårt att skilja utbildningens påverkan från andra inslag. Studenterna påverkas starkt av sina studier och socialiseras eller formas till en yrkesroll som läkare, jurist eller lärare, där ett medvetande om denna identitet byggs upp tidigt inom utbildningen. Men det finns även inslag som verkar i en motsatt riktning. Betygshets och tidspress skapar ett instrumentellt beteende där studenterna t.ex. ofta väljer bort seminarier som inte bedöms men som kunde ha berikat utbildningen på ett annat sätt. Bedömning och examination är därför en nyckelfråga för att genomföra bildning. Flera av de studenter som deltog berättade om händelser där det visat sig

att en djupare förståelse av stoffet egentligen inte efterfrågades vid examinationen. En student berättade t.ex. om gruppexamination där alla fick samma betyg oavsett deras prestation.

Studenterna uppfattar inte heller att bildning är en dimension som efterfrågas på arbetsmarknaden. Flera av de intervjuade studenterna uppgav att anställningsintervjuer handlade mer om rätt utbildning och matchning än om t.ex. etik och professionalism. För juristerna står betygen de får vid notariemeriteringen i centrum för den fortsatta karriären och studenterna uppfattar att det snarare är betygen som avgör än mer kvalitativa aspekter i deras personligheter eller utbildning.

Är bildning ett meningsfullt begrepp?

Det finns både argument som talar för att det är viktigt att använda bildningsbegreppet och argument som talar emot. Argumenten för är att bildning är ett vidare begrepp än utbildning, som handlar om generella förmågor eller ett mål för en ideell personlig utveckling och som är viktigt ur ett brett samhällsperspektiv. I det sammanhanget är bildning ett väl etablerat begrepp som går tillbaka på en idétradition från antiken. Att begreppet är så väl etablerat talar för att vi fortsätter att använda bildningsbegreppet som ett utbildningsideal. Bildning har en stark koppling till lärandefrågor och, som den har uppfattats i intervjuerna, till empati eller etik i yrkesutövningen. Kanske är lärande 2000-talets bildningsbegrepp, som Peter Kemp hävdar.

Det som talar emot begreppet, är att det är så omfångsrikt och att det finns mer precisa sätt att beskriva de kompetenser som t.ex. ingår i en sådan medborgarkompetens, t.ex. förmåga att söka kunskap, att kunna använda källkritiska metoder, att känna till demokratins villkor och institutioner. Bildning kan i det perspektivet inte vara ett begrepp som kan ingå i en utbildningsplan eller som kan ge mer konkret ledning i utarbetande av en utbildningsväg.

Michael Uljens¹⁸ reflekterar i en artikel över möjligheterna att utarbeta en generell teori om utbildning. Han diskuterar om det överhuvudtaget är möjligt att behålla det upplysningstänkande som ligger bakom idén att formas till en kulturell varelse eller att bli bildad idag under den postmoderna eran och en allmänt rådande skepticism mot idealistiska målsättningar som bildning. Uljens menar att det fortfarande är viktigt att utarbeta sådana teorier som bildning, både för att undvika vad han kallar epistemologisk dogmatik och relativism.

Fortsatt arbete med en fullskalestudie?

Den här studien är en förstudie och frågan bör därför ställas om en fullskalestudie bör genomföras. Det finns anledning att fortsätta studera bildningsbegreppet även i andra utbildningar för att se om resultatet blir ett annat.

---

18. Uljens, Michel, The Idea of a Universal Theory of Education – an Impossible but Necessary Project? s. 37–59, I *Educating Humanity: Bildung in Postmodernity*, eds. Lövlie, Mortensen, Nordenbo 2003.

Högskoleverket menar dock att en sådan studie bör göras av ett lärosäte, eller personer i nära anslutning till utbildning och forskning och inte minst i nära anslutning till utbildningens utveckling. På så sätt undviker man att en myndighet indirekt normerar kring begreppet eller att begreppet förlorar någon av sina många dimensioner genom att något förbises på grund av ett för stort avstånd till utbildningens praktik. Detta är tydligare genom att studentdimensionen för begreppet är så central. Begreppet måste utvecklas i nära anslutning till utbildning och forskning för att vara förankrat i sin samtid och förbli viktigt.